

gezien de inhoudelijke overlapping van de artikelen, node wordt gemist.

A.J.C.M. GABRIËLS,
HUYGENS INSTITUUT VOOR NEDERLANDSE
GESCHIEDENIS

Dijck, Maarten Van, **De wetenschap van de wetgever. De klassieke politieke economie en het Belgische landbouwbeleid, 1830-1884** (ICAG Studies 4; Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2008, 487 blz., ISBN 978 90 5867 673 3).

Dit boek is een feest om te lezen. Het is helder opgebouwd, gebaseerd op intensieve bronnenstudie en geeft ook nog eens blijk van een grote beheersing van de internationale literatuur. Het boek heeft een heldere centrale vraagstelling: wat was de invloed van de klassieke economie op het Belgische economische beleid? De auteur probeert die vraag te beantwoorden door meer in detail in te gaan op de ontwikkeling van de klassieke economie (Smith, Ricardo, Say) in België en de ontwikkeling van het Belgische landbouwbeleid. Duidelijk geeft hij aan aan wie hij opvattingen ontleent, met welke voorgangers hij instemt, en op welke terreinen hij een afwijkende opvatting heeft. Het boek heeft wel een wat ouderwetse uitstraling doordat een groot gedeelte van de pagina wordt ingenomen door de uitgebreide noten.

Van Dijcks studie kent drie delen. In deel 1 dat uit twee hoofdstukken bestaat, schetst hij het economische denken in de achttiende en negentiende eeuw, eerst internationaal, vervolgens in België. In deel 2 en 3 neemt hij twee belangrijke elementen van de klassieke economie onder de loep: het *laissez faire* gedrag en het vrijhandelsbeleid. Deel 2 bestaat uit drie hoofdstukken: allereerst gaat hij in hoofdstuk drie in op de rol van de staat in het economische leven. Vervolgens stelt hij in hoofdstuk vier het interventionistische landbouwbeleid aan de orde zoals dat voor de jaren vijftig van de negentiende

eeuw gestalte kreeg, om in hoofdstuk vijf zijn aandacht te verplaatsen naar de jaren vijftig en zestig waarin de 'goedkope staat' de overhand krijgt. In deel 3 zijn er wederom drie hoofdstukken: hoofdstuk zes dat het pleidooi voor vrijhandel behandelt; hoofdstuk zeven dat de landbouwpolitiek uit de eerste helft van de negentiende eeuw duidt als een voortzetting van de morele economie. In hoofdstuk 8 tenslotte laat hij zien hoe in België de protectionisten het in de jaren vijftig en zestig verliezen van de voorstanders van vrijhandel. In het daaropvolgende Besluit vat hij zijn bevindingen samen.

Onbetwiste hoogtepunten van het boek zijn voor mij de hoofdstukken vier, vijf en zeven waarin hij het Belgische landbouwbeleid in de periode 1830-1884 neerzet. In deze hoofdstukken krijgen we een fraaie analyse te zien van het verschil tussen theorie en praktijk. Ook zien we hoe moeilijk de praktijk in één begrip te vangen is. Tenslotte geeft hij in deze hoofdstukken een overtuigende schets van het Belgisch landbouwbeleid in wording. In hoofdstuk vier laat Van Dijck zien hoe het Belgische landbouwbeleid steeds interventionistischer wordt: teelten worden gestimuleerd, evenals de verbetering van paarden- en runderenrassen. De verkeersinfrastructuur wordt verbeterd. Landbouwonderwijs wordt opgebouwd. Het grondkrediet wordt aangepakt. Er worden maatregelen genomen voor de grondverbetering en betere drainage. Al deze maatregelen vinden natuurlijk plaats tegen de achtergrond van de agrarische crisis van de jaren veertig. Er is geen principiële tegenstelling tussen liberalen en katholieken op dit punt. In de jaren zestig van de negentiende eeuw trekt de regering mede onder druk van bezuinigingen zich sterker terug uit het landbouwbeleid. Van Dijck spreekt over het 'idee van een goedkope staat', wat hedentendage doet denken aan een 'lean state'. Er zit geen politieke tegenstelling achter. Zowel katholieken als liberalen bevinden zich onder de voorstanders. Vanaf de jaren zeventig wordt een meer actief landbouwbeleid weer belangrijker. Vanaf de jaren tachtig eigenen de katholieken zich de landbouwbelangen sterk toe.

Wat deze hoofdstukken boeiend maakt is niet alleen dat er geen simpele politieke en ideologische relaties zijn aan te wijzen (zo is de liberale minister Rogier verantwoordelijk voor de uitbouw van het landbouwbeleid rond 1850), maar ook de notie van het algemeen belang die Van Dijck in navolging van de tijdgenoten hanteert voor de analyse. Het doet denken aan de discussie over algemeen belang bij Auke van der Wouds *Een nieuwe wereld*. In België wordt in de jaren zestig het begrip algemeen belang het criterium voor staatsinterventie.

In het deel over vrijhandel geeft Van Dijck allereerst in hoofdstuk zes een voortaan door iedereen goed te gebruiken overzicht van het Engelse debat over vrijhandel, kort vergeleken met de Nederlandse, Franse en Duitse discussie. In zijn behandeling van het onderwerp neemt hij het negentiende-eeuwse spraakgebruik over en definieert protectionisme als voorstander van invoerbepaling (met andere woorden: een uitvoerverbod valt niet onder protectionisme). Hij start zijn discussie van de Belgische handelspolitiek in de achttiende eeuw in aansluiting bij het vroege werk van Vandenbroeke. Hij stelt dat de Oostenrijkers en nadien de Belgische regering tot het midden van de negentiende eeuw een beleid hanteren dat neerkomt op het beschermen van de belangen van de consumenten door vooral te werken met een uitvoerverbod in tijden van crises. Hij brengt deze politiek in verband met het concept morele economie van de Britse historicus Edward Thompson. Na de jaren vijftig van de negentiende eeuw neemt het geloof in de markt als regulerend principe toe. Bovendien, zo stelt Van Dijck, worden de restjes morele economie gelijk opgeruimd met de strijd van de voorstanders van vrijhandel tegen protectionisme. Die strijd is de dominante discussie in de jaren vijftig en zestig.

De verbinding met Thompsons notie van een morele economie vind ik erg stimulerend. Het overtuigt me echter niet geheel, om twee redenen. Thompsons morele economie speelt zich meer af op lokaal niveau en niet zozeer op nationaal niveau. Juist ook de overgang naar nationaal niveau maakt de werking van een morele economie moeizamer.

Daarnaast staat bij een morele economie de notie van een gedeelde cultuur centraal, terwijl Van Dijcks beschrijving van de Belgische landbouwpolitiek van 1830 tot 1848 eerder een overheid laat zien die de bevolking niet tegen zich in het harnas wil jagen. Zoals zijn beschrijving van de landbouwpolitiek van de Oostenrijkers laat zien, past de Belgische landbouwpolitiek beter bij de traditie van landen met een sterke statelijke traditie. Zelf laat hij ook zien hoezeer België in zijn concreet beleid op Frankrijk is georiënteerd.

Mooi vind ik in dit hoofdstuk verder nog hoe hij het tijdgenotenperspectief toepast op de crisis van de jaren 1853-1857: zij interpreteerden de crisis in het licht van die van de jaren veertig, terwijl wij de crisis van de jaren veertig als van een heel andere orde zien. Door het tijdgenotenperspectief toe te passen verduidelijkt hij hun reacties.

Maarten van Dijcks studie is belangrijk voor iedereen die geïnteresseerd is in de negentiende eeuw, in landbouwgeschiedenis, in de geschiedenis van het economische denken, in het proces van natievorming en in het moderniseringsproces. Hij heeft nauwgezet geanalyseerd wanneer en hoe in België het nieuwe economische denken de overhand begint te krijgen in het politieke debat en de besluitvorming. Op de effectiviteit van dat beleid gaat hij niet in, maar dat is ook niet zijn onderwerp. Hij beoefent landbouwgeschiedenis als onderdeel van de algemene geschiedenis en dat is hoe het moet. Een schitterend boek.

ANTON SCHUURMAN,
WAGENINGEN UR

Draye, Greet, *Laboratoria van de natie. Literaire genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*

(Dissertatie (bewerkt) KU Leuven 2007; Nijmegen: Vantilt, 2009, 458 blz., ISBN 978 94 6004 006 1).

'Belgen [zijn] van hunne voorvaderen ontaerd, vreemdelingen in hun eigen vaderland, met fran-